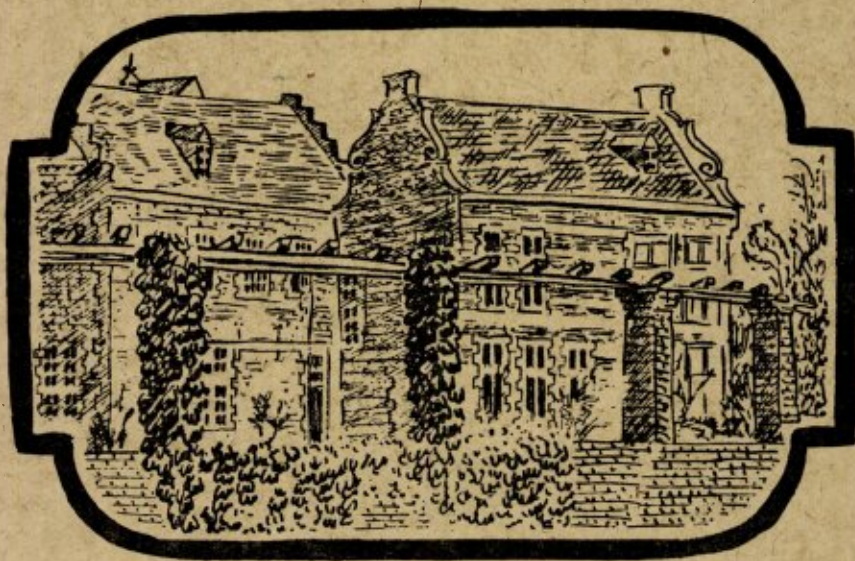


# NATUUR- HISTORISCH MAANDBLAD



ORGAAN VAN HET  
NATUURHISTORISCH  
GENOOTSCHAP IN LIMBURG

### III

#### NATUURHISTORISCH MAANDBLAD.

**Redactie:** Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade; R. Geurts, Echt; Dr. W. Minis-van de Geyn, Bönnefanten 5, Maastricht en C. Willemse, arts te Eygelshoven.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te zenden aan Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn, Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht, tel. K. 4400, 4174.

Het Maandblad wordt aan alle leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Auteursrechten voorbehouden.

#### NATUURHIST. GENOOTSCHAP IN LIMBURG.

**Adres Voorzitter:** Rector Jos. Cremers, Huize Niethuysen, Wijnandsrade, tel. K. 4447, 298.

**Adres Secretaris:** Drs. R. Kofman, Jekerweg 87 a, Maastricht.

**Adres Penningmeester:** P. Wassenberg, Hertogsingel 87 a, Maastricht.

Jaarl. Contributie Natuurhistorisch Genootschap ad f 3.50 te voldoen op postgiro 125366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

### ATTENTIE

Verschenen is:

**Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks I, 1948.**

Inhoud:

J. J. Barkman  
Bryologische zwerftochten door Nederland. II Zuid-Limburg.

P. A. Hens  
Avifauna van de Nederlandse Provincie Limburg, benevens ene vergelijking met die der aangrenzende gebieden; 3de aanvulling.

C. Willemse  
Notes on the neotropical subfamily Paulininae (Coelopterinae, Orthoptera, Acridioideä).

Verkrijgbaar aan het Natuurhistorisch Museum te Maastricht. Prijs voor leden f 2.—, voor niet-leden f 3.50.

Overdrukken van de Avifauna, 3de aanvulling, zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar tegen resp. f 1.75 en 3.25.

Tevens verkrijgbaar aan het Museum

A. Stärcke  
„Determineertabel voor de werksterskaste der Nederlandsche Mieren" à f 2.—.

A. de Wever  
„De Natuur in", deel II à f 1.50.

**GOFFIN-DRUK**

**KWALITEITS-WERK**

WIJ DRUKKEN OOK DIT BLAD

C.V. DRUKKERIJ v/h CL. GOFFIN  
NIEUWSTRAAT 9 - TEL. 2121 - MAASTRICHT

# Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

INHOUD: Aankondiging van de Maandvergaderingen, p. 45. — De Natuur in, p. 45. — Nieuwe leden, p. 45. — Voor de Jeugdleden, p. 45. — Uit eigen kring, p. 46. — Verslag van de bijeenkomst der entomologen op Donderdag 17 Maart 1949, p. 46. — Dr. E. M. Kruytzer. De herkomst van het Europese huisrund, *Bos taurus L.* p. 47. — Dr. H. J. J. Terhal. Een oud kruidenboek, p. 53. — Dr. M. Bruna. Het kasteel Rimburch en omgeving, p. 54. — A. t. P. Op zoek naar de ideale braam, met bessen die lekker van smaak en groot van stuk zijn, p. 55. — Heemschut-prijsvraag, p. 56. — Bosbrand, p. 56. — Ter overname, p. 56.

## AANKONDIGING

### VAN DE MAANDVERGADERINGEN

Te Maastricht op *Woensdag 1 Juni*, om 6 uur n.m. in het museum. Drs. P. J. Bels zal een verslag uitbrengen van zijn rondreis langs de Zwitserse champignonkwekers in April l.l.

Te Heerlen op *Woensdag 8 Juni*, om 7 uur in de R.K.H.B.S.

ENTOMOLOGEN VERGADERING op *Donderdag 23 Juni*, om 6.30 uur in het museum.

*Zondag 3 Juli* tocht langs de Swalm, uur en plaats van vertrek zullen nog nader aangekondigd worden.

## NIEUWE LEDEN.

J. Bronnenberg, Haagweg 24, Sittard;  
M. J. S. Spronck, Dorpstraat 117, Cadier en Keer.  
H. Manderveld, Burgemeester Kleutersstraat 13, Meerssen.

## VOOR DE JEUGDLEDEN.

*Dinsdag 31 Mei* botanische excursie naar de „Werken” o.l.v. de heer P. van Nieuwenhoven. Bijeenkomst om half 5 op de hoek Helmstraat—Grote Gracht.

*Maandag 6 Juni*, Tweede Pinksterdag, bezoek aan het N.J.N. Pinksterkamp bij Nunhem, achter Roermond. Vertrek uit Maastricht met de trein van 6.44 uur. (Misgelegenheid om half 6 in de Rectoraatskerk aan de overweg). Om 8.15 uur gaat er van het Stationsplein te Roermond een bus naar Nunhem. Vanuit het kamp worden diverse tochten gemaakt. Proviand meenemen voor de hele dag.

*Woensdag 8 Juni* vergadering in het museum om 6 uur n.m.; Dr. Bruna uit Heerlen zal spreken over de Natuurwacht.

*Dinsdag 21 Juni* botanische excursie o.l.v. de heer P. van Nieuwenhoven op de dijk tussen kanaal en Maas. Bijeenkomst om half 5 aan de Poort Waarachtig.

*Zondag 26 Juni* excursie naar Vliek (Ulestraten) o.l.v. de heer P. van Nieuwenhoven. Vertrek per fiets aan het station om kwart over één. De L.T.M. bus vertrekt om 13.35; terug met de bus van 20.49 uur. De fietsers vertrekken eveneens pl.m. kwart vóór 9 weer huiswaarts. Brood neemen.

## DE NATUUR IN.

### Maastricht

Fietstocht ter bezichtiging van de diverse boerderijtypen o.l.v. Drs. Zwanikken, op *Zaterdagmiddag 25 Juni*. Deelnemers treffen elkaar om kwart na twee bij de Koepelkerk aan de overweg.

### Heerlen

*Zaterdagmiddag 11 Juni* excursie naar Kasteel Rimburch en omgeving, o.l.v. Dr. S. J. Dijkstra, Dr. M. A. Bruna en J. van Loo. Vertrek per L.A.D.-bus om 2 uur van het Wilhelmínaplein te Heerlen. Voor deze excursie is een speciale pas nodig. Deelnemers gelieven vóór *Dinsdag 7 Juni* de nodige gegevens (naam, voornaam, beroep, woonplaats en straat) in te zenden bij Dr. M. A. Bruna, Kruisstr. 22, Heerlen. (zie blz. 54).

### Venlo

*Zondag 12 Juni* fietsexkursie naar Koelbroek te Blerick; samenkomst tegenover het station te Blerick 14.30 uur; terug om 17.30 uur.

## UIT EIGEN KRING.

Burgemeester P. A. Hens uit Valkenburg, in onze kringen meer bekend en geëerd als kenner bij uitstek van de Limburgse avifauna werd benoemd tot ridder in de orde van de Oranje Nassau. Het Natuurhistorisch Genootschap wenst de heer Hens en zijn familie van harte geluk met deze koninklijke onderscheiding en spreekt de hoop uit, dat hem ook als ornitholoog nog menige trophee mag zijn weggelegd.

Hoe zeer het wetenschappelijk werk van de heer Hens gewaardeerd wordt blijkt wel uit de diverse besprekingen van zijn 3de aanvulling van de Limburgse avifauna, verschenen in de Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap, Reeks I, 1948. Daarin lezen we o.a. „Veeleer ware het te wensen, dat ook de andere provincies voor hun avifauna konden bogen op een bewerker, even conscientieus als die van Limburg” (G.H.B. in *Ardea* 36, 1948) en „C'est là un travail de toute première importance pour les ornithologistes” (P. D. in *Feuille des naturalistes* 1949 N.S. IV).

Op de Algemene Bestuursvergadering van de Stichting het Limburgse Landschap op 21 Mei l.l. werd de heer Hens tot Voorzitter benoemd, waarmede het Natuurhistorisch Genootschap hem ook gaarne van harte feliciteert.

Op 21 Mei l.l. vierde Dr. D. Mac Gillavry, oud-President van de Nederlandse Entomologische Vereniging, zijn 80ste verjaardag. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, dat hem reeds vanaf 1918 tot zijn leden telt, biedt hem gaarne zijn oprechte gelukwensen aan.

We lezen in het Limburgsche Dagblad van Zaterdag 30 April 1949: „De requesten door diverse landelijke organisaties aan de regering gericht tegen de afgravingen van de St. Pietersberg zijn eigenlijk aan het verkeerde adres, want de afgraafvergunning moet verleend worden door Gedeputeerde Staten van Limburg op grond van de Provinciale verordening tot bescherming van het landschap. DEZE VERGUNNING IS NOG ALTIJD NIET VERLEEND. Het lijkt ons rechtvaardig dit nog eens uitdrukkelijk vast te stellen, want wij hebben in Limburg de gewoonte altijd de schuld aan de „Hollanders” te geven als iets niet naar onze zin gaat. Het is dus niet de regering in

Den Haag, maar het is ons eigen Provinciaal Bestuur dat de vergunning verlenen moet, en dat, wat zijn provinciaal bestuursbeleid betreft, aan de inzichten van onze Provinciale Staten gebonden is. De regering heeft wel toestemming gegeven tot uitbreiding van de fabriek, en heeft teneinde deze uitbreiding enige zin te doen hebben aan de Gedeputeerde Staten een brief geschreven met het verzoek de gevraagde afgraafvergunning te verlenen. Het staat Gedeputeerde Staten nog altijd vrij om deze vergunning niet te verlenen, maar — zoals bekend — hebben Gedeputeerde Staten in beginsel reeds besloten de vergunning te verlenen, en op de laatste Statenvergadering is tegen 'dit beginselbesluit geen door de vergadering gesteund bezwaar gerezen. Organisaties, die menen met hun requesten nog iets te kunnen bereiken kunnen deze dus beter richten tot Gedeputeerde of tot de Provinciale Staten van Limburg.

In het tegenwoordige stadium, nu in ieder geval het beginselbesluit genomen is, heeft het weinig zin, nog eens het pro- en contra van deze kwestie op te rakelen. Het zwakke punt blijft natuurlijk dat men een besluit neemt dat zich over 60 jaren in effect uitstrekt op een zuiver *temporele* positie van onze deviezen in deze dagen.”

## VERSLAG VAN DE BIJEENKOMST DER ENTOMOLOGEN OP DONDERDAG 17 MAART 1949.

Aanwezig Mevr. Dr. W. Minis-van de Geyn en de heren Majoor Rijk, Graaf Bentinck, Dr. Willemsse, Br. Arnoud, Dr. Kruytzer, Maessen, Kammerer, Delnoye, Onstenk, Pater Munsters M.S.C. en Prof. Sanders.

Majoor Rijk opent om klokke half 7 de vergadering en heet de aanwezigen welkom. Hij spreekt de hoop uit, dat de samenwerking nog even prettig zal zijn als voor de bezetting. Daarna vraagt hij de medewerking voor de trekvlinder-waarnemingen van de studiekring voor phaenologie van het K. N. M. I. in de Bilt. Voorts vraagt hij de leden te letten op het mogelijk voorkomen van *Callopietra purpureofasciata* P., een uiltje dat op adelaarsvaren leeft en in de Rijnprovincie voorkomt. Dan laat hij zijn doubletten rondgaan, waaruit de leden een keus doen.

Vervolgens laat de heer Delnoye enige exem-

plaren zien van de in Nederland vrij zeldzame vlinder, *Cheimatobia boreata* H., die hij in de omgeving van Vaals gevangen heeft. Deze vlinder vliegt overdag in de zon.

Broeder Arnoud heeft enige fraaie verzamelingen van cellen van de graafbij *Halictus quadricinctus* F. meegebracht, die hij had uitgegraven in een steile lösswand bij Schinveld. In aansluiting hieraan vertelt de heer Sanders, dat deze graafbij een parasiet heeft n.l. *Sphcodes scabricollis* Wasm. (Zie Natuurhistorisch Maandblad Jrg. 37, 1948, no. 5/6). Merkwaardig is, dat het vinden van deze koekoeksbij in de duinen aanleiding gaf tot het opsporen van bovengenoemde graafbij, die ook inderdaad in de duinen werd aangetroffen. Of ze bij elkaar behoren is nog niet uitgemaakt en het probleem wordt Br. Arnoud ter oplossing aanbevolen.

Daarna krijgt Pater Munsters M.S.C. het woord: Van *Trigonophora meticulosa* L. werden te Stein dit jaar reeds enkele exemplaren gevangen. Het eerste exemplaar op 27 Januari; een tweede op 1 Februari en een derde werd einde Februari onder een raam dood gevonden. Alle exemplaren waren gaaf en fris van vleugels; van het tweede ontbrak een gedeelte van een spriet, die er was afgetrapt; van het derde ontbraken beide sprieten en aan één zijde de poten, waarschijnlijk ervan afgeknelnd bij het sluiten van een raam; dus beide slechts per ongeluk beschadigde exemplaren.

Nu bestaat er omtrent *meticulosa* een vliegtijden-probleem. De rups overwintert. Volgens Lempke (Catalogus bl. 449) is de vlinder waargenomen van half Maart tot half November, doch men is nog niet zeker over het aantal generaties en evenmin over de duur van elke generatie. De eerste generatie van elk jaar, afstammend van de overwinterende rupsen, zou eerst na half Mei verschijnen; daarna volgt dan vanaf einde Juli tot half Oct. de zomergeneratie en deze zou de overwinterende rupsen leveren. De Novembervlinders en de Maartvlinders passen niet in dit systeem en vormen het probleem. De Novembervlinders zijn gaaf en op dien grond vermoedt Lempke een partiële derde generatie; de voorjaarsvlinders zijn afgevolgen en worden dus beschouwd als overwinteraars, hetzij van die derde generatie, hetzij van enkele late ex. van de tweede.

Wat moeten we dan denken van onze gave Januari- en Februari-vlinders? In het licht van

het bovenstaande moeten die zeker wel beschouwd worden als leden van de derde generatie, die in verband met de zachte winter zeer vroegtijdig te voorschijn kwamen.

Vervolgens laat Pater Munsters enkele rupsen zien, die hij in formaline bewaard heeft. Verschillende exemplaren waren echter verkleurd.

De heer Willemse heeft meegebracht de reeds verschenen nummers van de *Nouvel Atlas d'Entomologie*, uitgegeven door Boubée en Cie te Parijs. Het zijn buitengewoon aardige boekjes, vooral voor beginners.

Tenslotte vraagt de heer Bentinck, of iemand iets meer bekend is omtrent het voorkomen van *Tarache lucida* Hufn., waarvan het eerste exemplaar voor Nederland gevangen is door Knippenberg bij Sint Michielsgestel in Juli 1948. (Zie Entomologische berichten Deel XII no. 286).

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter de vergadering tegen 8 uur.

#### DE HERKOMST VAN HET EUROPESE HUISRUND, BOS TAURUS L. \*)

door

Dr. E. M. KRUYTZER  
(Natuurhistorisch Museum, Maastricht)

In een drietal publicaties uit de jaren 1860—1866 heeft de Zwitserse hoogleraar Ludwig Rüttimeyer uitvoerig de geschiedenis van het Europese rund besproken en de runderrassen tot vier, later tot drie rassen herleid. Vóórdien was het niet gemakkelijk een juist inzicht te krijgen in de vraag naar de herkomst van ons rund. Vaak werden vondsten, die later bleken tot hetzelfde dier te behoren, onder verschillende namen beschreven. Ook werden sommige dieren in een verkeerd genus ondergebracht, wat b.v. het geval was met de bison, die aanvankelijk bij het genus *Bos* werd ondergebracht. *Bison* en *Bos* zijn later ook nog vaker door elkaar gehaald. Daarom zal ik, mede in verband met de talrijke vondsten van *Bison priscus* in ons land, ook de bison wat uitvoeriger bespreken, al heeft deze met ons huisrund niets te maken.

Bij de bewerking van dit artikel heb ik een

\*) Vervolg op het in het voorlaatste Maandblad verschenen artikel: „De vindplaatsen van het oerrund *Bos primigenius* Boj. in Limburg, in het bijzonder het moerasveen van Voerendaal”.

dankbaar gebruik gemaakt van de belangrijke gegevens die verschillende Nederlandse onderzoekers in de laatste twee decennien hebben geleverd, alsmede ook van de samenvattende beschouwingen van anderen.

Welke runderen kwamen er in praehistorische en historische tijden in Europa voor?

Zonder al te ver terug te gaan in de praehistorie, willen we beginnen met het rund van Tegelen, *Leptobos elatos*. Was het eigenlijk wel een rund? In zijn lichaamsbouw — slank — houdt het 't midden tussen een antilope en een rund. Het schedeldak komt met dat der antilopen overeen. De koe mist de horens. Het geslacht *Leptobos* was algemeen verspreid in Azië en Europa (o.a. in het Arnodal en in Auvergne) en om die algemene verspreiding waren enkelen tot voor korte tijd van mening dat het de stamvorm was van alle tegenwoordige runderen.

Wat er ook van zij, de directe voorvader van het huisrund was het zeker niet. Voor deze titel komen ook niet in aanmerking de twee vertegenwoordigers van de *Bisongroep*, n.l. de steppenwisent, *Bison priscus* Boj., en de in de hoger gelegen bossen levende woudwisent de recente europese wisent, *Bison europaeus* s. *bonasus* L. De steppenwisent trok zich tegen het einde van de ijstijd terug naar het Noorden, vooral naar het Noord-Oosten. Zijn overblijfselen vinden we met die van de mammoth in de bodem van Siberië. Talrijk zijn de fossielen, die van *Bison priscus* in Nederland gevonden zijn. Ook in Limburg zijn er volgens mededelingen van Cr ahay en Star ing, verschillende gevonden, waarvan echter de meeste spoorloos verdwenen zijn.

Gelukkig bevinden zich nog twee beenstukken in ons Museum, n.l. een *radius sinister*, gevonden bij het maken van het Fort Willem I en een *radius* fragment uit de buurt van Smeermaes. Beide stukken zijn afkomstig van de Gemeentelijke H.B.S. te Maastricht en werden indertijd gedetermineerd door de oud-Maastrichtenaar M. L. A. R u t t e n, hoogleraar te Utrecht, die dit Maastrichtse materiaal enige tijd onder zijn berusting had toen hij bezig was met het maken van zijn in 1909 uitgegeven proefschrift: „Die diluvialen Säugetiere der Niederlande”.

Van *Bison europaeus* zijn geen fossielen uit het diluvium bekend. Of de door S c h o e t e n s a c k beschreven *Bison* van Mauer aansluit bij *Bison europaeus* is niet met zekerheid uit te ma-

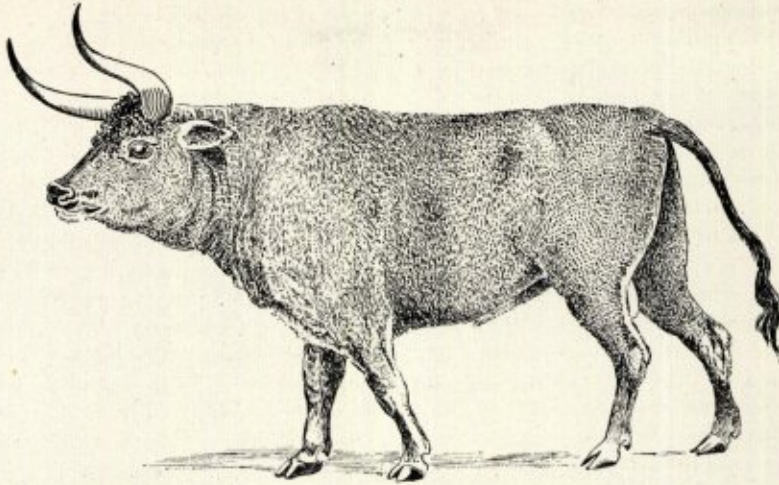
ken. *Bison priscus* staat in alle geval dichter bij de Amerikaanse, dan bij de Europese bison.

De bisons zijn gekenmerkt door een sterke beharing, een zeer hoge schoft en een op karakteristieke wijze naar achteren aflopend profiel van de rug. In schedelbouw en plaatsing van de horens verschillen de bisons zeer duidelijk van de leden der *Bos*-groep (het *taurus*-type); terwijl bij de laatste het voorhoofsbeen ver naar achteren doorloopt, zelfs zover, dat de wandbeenderen tot het achterhoofd zijn teruggedrongen, is bij *Bison* het brede voorhoofsbeen kort en nemen de wandbeenderen nog deel aan de vorming van het schedeldak. De horens van het *taurus*-type ontspringen achter aan de schedel, bij de bison beginnen ze meer naar voren dicht bij de vooruitspringende orbitae.

Is de steppenwisent reeds vroegtijdig van het toneel verdwenen, de woudwisent heeft zich weten te handhaven tot op de huidige dag, zij het dan niet meer in volle vrijheid. Hij komt nog voor in enkele reservaten in Litauen, Polen en de Kaukasus, alsmede in vele dierentuinen.

Tot het jaar 1400 leefde de wisent nog in een groot deel van Europa, ook in het Westen, in het wild; later alleen nog maar in het Oosten, waar hij tenslotte tot enkele reservaten werd teruggedrongen. Voor huisdier was hij nooit geschikt; ook de kruisingsproducten tussen de wisent en het gewone rund waren steeds als huisdier onbruikbaar. Wel was de wisent een gewild jachtobject evenals het oerrund, *Bos primigenius*. Naarmate beide echter zeldzamer werden, werden ze door het volk vaker met elkaar verwisseld, zó zelfs, dat naar een mededeling van Freiherr von Herberstein uit de 16e eeuw de wisent door de Duitsers „Auerochs” genoemd werd en het oerrund „Bisont”. De naam Auerochs is ook later na het uitsterven van de oeros, *Bos primigenius*, een veel gebruikte naam voor de wisent. Zelfs C u v i e r noemt de Europese bison „l'Aurochs” en de uitgestorven *Bison priscus* „l'Aurochs fossile”, doch onderscheidt deze laatste uitdrukkelijk van *Bos primigenius*, „l'original sauvage de notre boeuf”.

Freiherr von Herberstein, die vaak in Polen ging jagen, beschrijft en wisent en oeros als twee duidelijk te onderscheiden wilde runderen, die in Polen resp. „Zubr” en „Thur” genoemd werden. P u s c h bestrijdt deze opvatting in zijn „Polens Paläontologie” van het



DE OEROS.

Tekening uit 1827, naar een 16e eeuwse schilderij.  
(Uit Dr. E. J. Slijper, Mens en huisdier).

jaar 1837 en zegt, dat von Herberstain slechts één dier gezien heeft, nl. de wisent, en wel in zijn zomer- en winterkleed. De namen Zubr en Thur zouden twee uit verschillende dialecten stammende namen zijn van één en hetzelfde dier. Volgens Pusch e.a. heeft *Bos primigenius* nooit in historische tijd in Europa geleefd. Toch staat onomstotelijk vast, dat dit wel het geval is geweest. En hiermede zijn we gekomen aan de stamvader van ons tamme rund.

Is *Bos primigenius* inderdaad de stamvader van alle rassen van het Europese huisrund, *Bos taurus* L.?

De Europese runderen kunnen tot 4 hoofdrassen worden teruggebracht, nl. *Bos taurus primigenius*, *B. t. brachyceros*, *B. t. frontosus* en *B. t. trochoceros*. Deze indeling danken we, zoals boven reeds werd gezegd, aan Rütimeyer, die echter later meende het *trochoceros*-type als hoofd-ras te moeten schrappen en het toen beschouwde als een individuele variatie van het *primigenius*-type. Toch houdt men tegenwoordig aan de oorspronkelijke indeling vast.

De vraag, waarom het thans gaat, is deze: stamt het *brachyceros*-type, het korthoornige rund, ook af van het oerrund, *Bos primigenius*, of moeten we hiervoor een andere oorsprong zoeken? De meningen zijn hieromtrent verdeeld.

Velen zijn van mening, dat alle rassen van *Bos taurus* afstammen van *Bos primigenius*, doch anderen zijn van oordeel, dat we de stam-

vader van het *brachyceros*-type moeten zoeken in het Pleistoceen van Noord-Italië, nl. *Bos brachyceroïdes* Pohlig. Via de in Galicië geleefd hebbende wilde *Bos (brachyceros) europaeus* Adametz zou zich hieruit het tamme *brachyceros*-rund hebben ontwikkeld. Een in het stroomgebied van de Aa bij Veghel gevonden hoornpit beschrijft Van der Vlerk als behorende tot het *brachyceros*-type en hij acht het niet onwaarschijnlijk, dat deze hoornpit, gezien haar hoge ouderdom — voor de aanvang van het Holoceen, dus vóór 8000 v. Chr., — afkomstig is van de wilde *Bos (brachyceros) europaeus*. Men neemt vrij algemeen aan, dat de domesticatie van het rund pas heeft plaats gehad in het begin van de Kjökkermöddinger-tijd d.i. 5000—4000 v. Chr.

De horens van het *brachyceros*-rund zijn zoals de naam aangeeft, kort; bovendien zijn ze in één vlak gebogen en minder steil dan de fraaie, steil staande en getordeerde hoornpitten van de *primigenius*-runderen. Het korthoornige rund was het enige rund in Engeland van het Neolithicum tot in de Romeinse tijd. De Romeinen hebben blijkbaar geen eigen rundvee over de Noordzee in Engeland ingevoerd. Pas na de Angelsaksische veroveringen (plm. 400 n. Chr.) begint hier het grotere *primigenius*-ras overheersend te worden. Ook in de oudere Zwitserse paalwoningnederzettingen, die nog geheel binnen het Neolithicum vallen, was het kort-

hoornrund het gewone rund. Eerst tegen het einde van deze periode en vooral gedurende het bronstijdperk werden in deze nederzettingen de *primigenius*-runderen talrijk. Dit grotere type heeft echter in deze streken het kleinere korthoornige rund niet geheel kunnen verdringen, want het veredelde nageslacht van het korthoornrund vormt onder de naam van Zwitsers bruinvee nog een groot deel van de veestapel der Alpen.

Een parallel met Engeland en Zwitserland maakt in ons land de duinstreek. Ook daar was het *brachyceros*-rund het eerste huisrund. In een veenlaag, die voor de dag kwam bij het afgraven van de terreinen der voormalige buiplaats Veenenburg, tussen Hillegom en Lisse, vond Bernsen uitsluitend *Bos taurus brachyceros* Rüt; de eveneens in die laag gevonden stenen bijlen, klokbeker en bronzen voorwerpen geven naast andere factoren het bronstijdperk (pl.m. 1000 jaar v. Chr.) als de vermoedelijke ouderdom aan. In het begin van onze jaartelling zien we bij Haarlem ook de andere rassen van het tamme rund verschijnen, zoals blijkt uit de collectie Sipkes. In 1944 werd er bij het veranderen van de Brouwersvaart in een tankval een aantal beenderen opgedolven, die door bemiddeling van de heer C. Sipkes aan de Geologische Stichting te Haarlem werd geschonken. Deze stichting droeg de bewerking van het materiaal op aan Dr. D. A. Hooyer, conservator van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden. Dr. Hooyer paralleliseert voorlopig de fauna van Haarlem met die van de terpen van Groningen en Friesland (400 v. Chr.—800 n. Chr.), doch wijst op het grote verschil tussen de Haarlemse fauna en die van de terpen, nl. de afwezigheid van het echte oerrund in Haarlem, terwijl dit wel gevonden is in de terpen naast de tamme runderrassen.

Verreweg de meeste runderrassen van Europa stammen af van het oerrund, *Bos primigenius* Boj., doch men vindt in de talrijke West-Europese rassen bijna geen enkele zuivere afstamming van het oerrund; zij bevatten allen bloed van het *brachyceros*-rund, dat reeds in praehistorische tijden in Europa als huisdier werd gehouden. In Oost-Europa vindt men wellicht nog het meest zuivere type bij de Hongaarse, Roemeense en Ukraïense steppenrunderen. In de Berlijnse dierentuin is men enkele jaren vóór de oorlog begonnen met pogingen om uit deze

en enkele andere primitieve rassen, het oudere type van de oeros terug te fokken.

Hoe *Bos primigenius* eruit zag weten we uit de gevonden geraamtedelen, de beschrijvingen en de afbeeldingen. De oudste afbeeldingen zijn rotstekeningen uit het Magdalénien (15000 jaar geleden) op de wand van de grotten de la Mairie in Dordogne (Frankrijk).

De afbeelding bij dit artikel is een reproductie van het „Augsburger Urbild“. De Engelse zoöloog Hamilton Schmith ontdekte deze uit het begin der 16e eeuw daterende schilderij circa 1820 bij een antiquair uit Augsburg, bij wie hij toevallig belandde. In de hoek stond het woord „Thur“, het Poolse woord voor „Ur“ d.i. oeros. Schmith liet er een tekening van maken en publiceerde deze in 1827. Het origineel is verloren gegaan.

Een volledig geraamte bevindt zich in het Museum van Jena, een ietwat minder volledig in het Museum Senckenberg te Frankfurt a.M. Talrijk zijn de losse beenderen en hoornpitten met schedelfragmenten, overal in Europa gevonden. Uit deze gegevens en beschrijvingen van tijdgenoten van de oeros krijgen we een vrij volledig beeld van de stamvader van ons rund.

*Bos primigenius* was een groot, hoewel licht gebouwd rund. Het was bijna 3 m lang, ofschoon er ook kleinere exemplaren gevonden zijn. De schofthoogte bedroeg bijna 1.8 m. De zeer lange horens waren naar buiten, naar voren en naar boven gebogen. In het Leidse Museum bevinden zich de geheel ongeschonden hoornpitten van een mannelijk individu, gevonden te Lutterzijl in Overijssel. De basisomtrek bedraagt 40,5 cm, terwijl ze gemeten aan de buitenkant 76 cm lang zijn. De eigenlijke horens waren natuurlijk nog groter en hadden een inhoud van ongeveer 4 liter.

Geen wonder dus, dat slechts weinigen erin slaagden, lid te worden van de in 1856 gestichte „Confrérie de la corne“ te Straatsburg, want in die broederschap mocht slechts hij worden opgenomen, die een dergelijke hoorn gevuld met bier in één teug kon leegdrinken.

De huid van de oeros was dik en met gladde haren bedekt, alleen op het voorhoofd waren de haren gekroesd, wat aan de dieren een woest uiterlijk moet hebben verleend.

De kleur van de stieren was min of meer bruin in de zomer, in de winter vrijwel zwart.



met iets lichter gekleurde buik en een witte kin. Koeien en kalveren waren rood-bruin. De oeros leefde evenals de Europese bison in de bossen vooral in de buurt van oude rivierarmen en moerassen, zoals uit talrijke vondsten blijkt.

Zuid-Azië is, naar men aanneemt, de bakermat van de oeros. Van daaruit heeft zij zich in het begin van het Diluvium verspreid over Z.W. Azië, over Afrika ten N. van de Sahara en tenslotte over geheel Europa. In het Würm glaciaal, dus vóór 8000 v. Chr., waren ze ook in Nederland; oudere sporen heeft men hier niet gevonden.

In Europa heeft de oeros zich tot in laat-historische tijden gehandhaafd (1627). Het wilde rund, dat Julius Caesar in zijn „De bello Gallico” vermeldt, is met vrij grote zekerheid onze oeros.

In het zesde hoofdstuk vertelt Caesar ons, dat er in het Hercynische woud vele wilde dieren voorkomen, die men elders niet ziet. Drie er van wil hij aan de vergetelheid ontrukken. Gerust had de grote veldheer er aan toe kunnen voegen, dat hij deze dieren zelf nooit gezien had. Dit blijkt duidelijk uit de beschrijving. Bovendien lijkt 't mij onwaarschijnlijk, dat deze schuchtere dieren zich aan het hoofdkwartier zouden zijn komen melden. Vooruitgeschoven posten hebben een glimp opgevangen van de wegvlochtende dieren en de berichten hierover bereikten via de tweede of derde hand de tent van de legeraanvoerder.

Het eerste door Caesar beschreven dier „est bos cervi figura”, is een rund met de gedaante van een hert. De Romeinen gaven — aldus lees ik in een voetnota bij Benoist en Dossion — de genusnaam *Bos* aan alle grote herbivoren, die hun onbekend waren. Toch meent een zekere Gillius Zemmeus het geval hier anders te moeten bekijken. In enkele handschriften lezen we „est bos in cervi figura”. Door het verplaatsen der letters zou het woord *Bison*, dat er volgens Zemmeus oorspronkelijk gestaan had, veranderd zijn in „*Bos in*”. Blaise de Vigenere, een auteur uit de 16e eeuw, aan wie ik de bewering van Zemmeus ontleende, komt met kracht op tegen deze opvatting, en wel vooral, omdat de beschrijving van Caesar niet klopt met datgene, wat Sigismond von Herberstein e.a. over de bison vertellen: „Nooit heeft een jager, van af Ezau tot vandaag, zo'n bison gezien”.

Algemeen neemt men aan, dat Caesar met dit dier een rendier bedoeld heeft, omdat hij zegt, dat ook de wijfjes een gewei hebben, en dat komt alleen bij rendieren voor. Dat zich op het voorhoofd midden tussen de oren maar één hoorn bevindt, die zich vertakt, zullen we maar aan de onjuiste berichtgeving toeschrijven. Zo iets komt in oorlogstijd meer voor.

Maar was het werkelijk een rendier? We zouden dan moeten aannemen, dat er in de eerste eeuw vóór Christus nog rendieren in het Zuiden van Germanië voorkwamen.

Hebben we dus geen zekerheid omtrent de identiteit van het eerste door Caesar beschreven dier, nog meer moeilijkheden brengt ons het tweede dier, dat door hem *Alces* (= eland) genoemd wordt, maar daar wil ik nu verder niet op ingaan.

Het derde dier is onze oeros, door Caesar „*Urus*” genoemd. In gedaante en kleur komt het overeen met een stier, in grootte verschilt het weinig van een olifant. Groot is zijn kracht en groot zijn snelheid. Het spaart mens noch dier. De horens zijn veel groter dan die van onze runderen. Men gebruikt ze als drinkhorens en voor dat doel worden ze boven aan de rand met zilver beslagen. Dit gebruik der Germanen is in Europa tot in de late Middeleeuwen blijven voortbestaan, doch meestal nam men voor dit doel groot uitgevallen horens van het tamme rund. Fraaie voorbeelden hiervan vindt men in de schatkamers van de Sint Servaas en de Basiliek van O. L. Vrouw te Maastricht, waar ze dienst doen als reliekhouders.

Enkele hiervan verdienen een aparte bespreking. Er bevinden zich in de schatkamer van St. Servaas twee hoornscheden, die, hoewel klein (44 cm), van de oeros afkomstig heten te zijn. Dank zij de vriendelijke hulp van onze ondervoorzitter, de heer Grossier en zijn dochter ben ik hierover iets meer te weten gekomen uit het archief van de kerk. Beide horens zijn tijdens de Franse bezetting in veiligheid gebracht en later terecht gekomen op een verkoop te Antwerpen (6 en 7 Sept. 1920), waar ze in de catalogoog werden aangekondigd als: „Deux cornes d'Euroc montées sur argent, veiel argent, coupe du moyen-âge, d'une rareté excessive, proviennent du Trésor de Saint-Servaas, à Maestricht”. Het kerkbestuur van St. Servaas heeft ze gekocht en zo zijn ze weer op hun oude plaats teruggekomen. Tevens werd

een door de directeur van het venduhuis ondertekende verklaring meegegeven, dat de horens dateerden uit de 15de eeuw. In dezelfde schatkamer bevindt zich een prachtige hoornschede, die duidelijk de kenmerken van het *primigenius*-type vertoont: slank en naar buiten, naar voren en naar boven gebogen. Deze is afkomstig van een Hongaarse os, die in 1935 geslacht is in het slachthuis van Maastricht. De directeur van het slachthuis, de heer B. J. J. Verselwede Witt Hamer, heeft de linker hoornschede (lengte 77 cm) geschonken aan de schatkamer van St. Servaas. Op 19 Mei van dit jaar schonk hij het schedelfragment met linkerhoornpit en volledige rechter hoorn aan ons museum, voor welke schenking wij hem zeer erkentelijk zijn.

Ook de schatkamer van de Basiliek bezit een hoorn, die onze bijzondere aandacht verdient. Het is een lange getordeerde hoorn, zeer waarschijnlijk van het *primigenius*-type. Het onderste gedeelte is spiraalsgewijs omwikkeld met vijf banden van verzilverd tin, waarop dierornamenten voorkomen; het bovenstuk is voorzien van verschillende evenwijdige banden. Deksel en mondstuk zijn modern en afkomstig uit de werkplaatsen van de edelsmid J. E. Brom te Utrecht. Daar de hoorn reliëken bevat uit het H. Land, waren Bock en Willemsen van mening, dat de hoorn uit het Oosten afkomstig was, meegebracht door de kruisvaarders en waarschijnlijk uit het begin van de 12e eeuw. Recente onderzoekingen van Houg en en Mej. Ro es wijzen echter in andere richting. De dierornamenten verraden een Noordelijke herkomst en volgens genoemde onderzoekers zijn deze afkomstig uit de Jellingperiode van Scandinavië (9e en 10e eeuw). We hebben hier dus een hoorn, die door de Noormannen is meegebracht en Mej. Ro es brengt de aanwezigheid te Maastricht in verband met het Noormannenkamp te Elsloo.

Keren we terug naar het Hercynische woud. Plinius vermeldt in het 8e boek van zijn vermaarde „Naturalis Historia”, dat er in de wouden van Germanië twee wilde runderen voorkomen, n.l. de *Bison*, een dier met lange haren en de *Uri*, dieren van wonderbare kracht en snelheid, die het onwetende volk buffels noemt.

In Frankrijk kwam de oeros nog voor in het

jaar 1300 en omstreeks 1500 is hij pas uit Duitsland verdwenen. Voor Nederland is de zaak niet zo duidelijk; vaststaat, dat de oeros ook bij ons in het Holoceen geleefd heeft, maar de vraag is tot wanneer; vrij algemeen neemt men aan dat dit zeker het geval was tot in de 14de eeuw en men beroept zich daarvoor op een grafelijke rekening van de Hollandse rentmeester IJzebout van 18 April en 14 December 1344, waar sprake is van „twee wilde ossen uit den hout van Harelem”. Men kan zich zelfs nog op een ouder document beroepen, n.l. op een oorkonde van Philips de Goede van 3 September 1464, betreffende 's Gravenmade onder Bennebroek, waar sprake is van een plek, waar des winters wilde runderen met hooi gevoerd worden. Men moet hiermee voorzichtig zijn, want volgens kenners van de historische zoogdierenfaunistiek is in beide gevallen sprake van verwilderde huisrunderen. Mogelijk is de oeros in ons land reeds in de vroege Middeleeuwen of misschien nog eerder uitgeroeid. In Europa is de laatste oeros vermoedelijk in 1627 in Polen gestorven. In 1564 bevond zich in het bos van Jaktarow, in de buurt van Warschau, nog een kudde van 30 oerrunderen, waaronder 3 jonge stieren en 5 kalveren. In 1620 was er nog maar één koe over die het nog 7 jaar wist uit te houden. Het koninklijk wild van Europa's wouden was voorgoed verdwenen.

Strengere wetten en strafbepalingen tegen overtreders van de jachtwetten hadden de uitroeiing trachten te voorkomen, maar het mocht niet meer baten. De nazaten van de oeros hebben veel van de oude luister verloor. Toch kan men in het tamme *primigenius*-rund nog de nauwe verwantschap met de in het wild geleefd hebbende runderen herkennen. Zijn fraaie horens verraden nog de oude stam. In ons land vinden we het *primigenius*-ras terug in het zwart-bont, Friesch-Hollandse vee en in het rood-bonte Maas-Rijn en IJselvee; ook het Engelse parkrund en het enige langhoornige vormen in Italië en Zuid-Oost Europa gaan op dit ras terug.

Door de veroveringstochten van de Europese volkeren heeft het Europese rund een grote verspreiding gekregen. Op zijn tweede reis naar Amerika nam Columbus een aantal Spaanse runderen mee. Later is natuurlijk ook vooral in Noord-Amerika, Australië en Zuid-Afrika het Europese rund ingevoerd.

## Literatuur.

- van Anrooy, J. F. P., Dr. van Oppen's C. Julii Caesaris Belli Gallici libr VII, Groningen, 1930.
- Benoist, M. E. et Dosson, M. S., Jules César. Commentaires sur la guerre des Gaules. Paris, z. j. (na 1915).
- Bernsen, J. J. A., Recente vondsten van fossiele zoogdieren in Nederland. Geologie en Mijnbouw, Jrg. 2, no. 2 en 4, 1932.
- Bock, Fr. en Willemsen, M., Antiquités sacrées conservées dans les anciennes Collégiales de St. Servais et de Notre Dame à Maestricht, 1873.
- Crahay, J., Messenger des sciences et des arts de Gand, 1823.
- Cremers, Jos., Fossiele beenderen, door de gemeentelijke H.B.S. in bruikleen afgestaan aan het Natuurhistorisch Museum. Natuurhist. Maandbl. Jrg. 14, no. 11, 1925.
- Cuvier, G., Recherches sur les ossements fossiles, T. VI, 4 Ed., 1835.
- Hooijer, D. A., Een huisdierfauna met den mensch van Haarlem uit het begin onzer jaartelling. Jaarboek van de Geologische Stichting te Haarlem, 1944—1945.
- Protohistoric Mammals of Haarlem, Netherlands. Geologie en Mijnbouw. Jrg. 9, no. 3, 1947.
- Protohistoric Mammals from the Linderbeek, province of Overijssel, the Netherlands. Kon. Ned. Ak. v. Wet., Proc. Vol. L, no. 2, 1947.
- Hougen, A., Et Anglo-nordisk Drikkehorn fra Holland. Viking III, 1939.
- Monumenten van Geschiedenis en Kunst in de provincie Limburg, I, 4, 1938, p. 554.
- Roess, A., A drinking Horn of the Viking Period. Meded. Kon. Ned. Ak. v. Wet. Afd. Lett. Nieuwe Reeks, deel 3, no. 3, 1940.
- Rütimeyer, L., Untersuchungen der Tierreste aus den Pfahlbauten der Schweiz, 1860.
- Die Fauna der Pfahlbauten der Schweiz, 1862.
- Versuch einer natürlichen Geschichte des Rindes. Neue Denkschrift, Schweiz, Ges. f. Naturw., Bd XXII, 1866.
- Schertz, E., Unser Ur und seine Aufstellung in der Lebensgruppe. Natur und Volk, Bd. 66, Heft 10, 1936.
- Staring, W. C. H., Verslag Meded. Kon. Ned. Ak. v. Wet. Afd. Nat. 12, 1861.
- Slijper, E. J., Mens en huisdier, Zutphen, 1944 en 1949.
- de Vigenere, Blaise, Les commentaires de Jules César des guerres de la Gaule: mis en François par Blaise de Vigenere. Ex typograph. Anton Candid, MDXCIII, Lugdunum.
- van der Vlerk, I. M., Kwartaire Bovidae. De schedels en hoornpitten, welke zich bevinden in het Rijksmuseum van Geologie te Leiden. Leidse Geol. Meded., Dl. XII, 1942—1943.
- Nederland in het IJstijdvak, Leiden, 1938.
- Wilckens, M., Die Rinder des Diluviums und der Pfahlbauten. Biol. Zentralblatt, Bd. V., 1885—1886, p. 79-95 en 109-123.
- Ijseling, M. A. en Scheygrond, A., De Zoogdieren van Nederland, dl. I, Zutphen, 1943.

## EEN OUD KRUIDENBOEK.

door

Dr. H. J. J. TERHAL (Heerlen)

(vervolg van artikel op p. 39 van deze jaargang).

Zouden de meeste van de in het eerste gedeelte van het boek genoemde kruiden door de minder bemiddelden nog wel verkregen kunnen worden, van zeer vele van de geneesmiddelen, die in het tweede gedeelte van het boek besproken worden, kan men dit zeker niet zeggen. Dit tweede gedeelte omvat zes partikelen, waarin in 96 zeer korte capittelen zonder figuren evenveel geneesmiddelen behandeld worden. Dit gehele gedeelte beslaat slechts de bladen 173 tot en met 208. Men treft hier aan: „kaneel”, „noten muscaten”, „ghinber”, „camphora”, „gummi arabicum”, zelfs „perlen” en vele andere stoffen die door hun kostbaarheid slechts voor een beperkte groep van mensen beschikbaar waren. Het is daarom niet uitgesloten, dat het voorwoord, dat aan het gehele boek voorafgaat en waarin als doel van het boek wordt aangegeven, de minder bemiddelden geneesmiddelen aan te wijzen die ook buiten de apotheken te verkrijgen zijn, slechts slaat op het eerste gedeelte van het boek en dat, zo-

als o.a. Payne veronderstelt, het tweede gedeelte later is bijgevoegd.<sup>9)</sup>

In het slotwoord van het boek tracht de vertaler tevens het doel van zijn werk aan te geven: „Hyer endt in den naem ihesus de verghering dezer practiken van simpel medecijnen by der welken een yeghelijck mag op cort weinich verstants nemen van den crachten der simpel medicinen Nyemant en sij nochtans zoe stout op de pyn der eewegher doot dat hij dees practijck qwalick, sondeleek wekeloos onbedacht of sonder groet verstant ghebruke..... Tes den simpel clerken ghenoech dat sy hier uuyt wat fundaments ghecrighen..... Al sal hem wellicht donken dat sy hier uuyt selen connen practizeren hed sal wonderleek te werke gaen Maer connen sij hoer verstant daer toe ghesetten dat sij connen gheweten wanneer hoelanghe ende in wat manieren sij dezer medecinen luttel of veel selen ghebruken, zoe moghen sy nochtans in der vreesen goeds hier met werken.....”

De drukker Veldener heeft van deze Nederlandse tekst geen herdruk uitgegeven; hoewel hij binnen twee jaar na het verschijnen van dit boek tweemaal de oorspronkelijke Latijnse tekst uitgaf. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat deze Nederlandse tekst een gering succes had. De moeilijke thuis te brengen figuren, de vele Latijnse namen voor kruiden en ziekten zullen door „den simpel clerken” zeker niet verstaan zijn.

1) Zie Campbell, no. 918. De in de literatuur voorkomende opgave van een ouder Kruidboek in de Nederlandse taal o.a. bij Teirlinck, berust op een waarschijnlijk onjuiste opgave bij Pritzel (1872), onder no. 10760.

2) Zie Arber, Klebs, Meyer, Payne, Pritzel (1872), en Schreiber.

3) Zie Campbell, nos. 916 en 917.

4) Zie Nijhoff en Kronenburg, nos. 1049 en 1050.

5) Zie Payne, p. 85; Campbell, no. 1573.

6) Waarschijnlijk is de titel onder Campbell no. 1724 a hieraan ontleend.

7) Zie Payne, p. 76.

8) Zo worden b.v. de namen boelkenschruit en donderbaer(t) in 1484 blijkens dit boek reeds gebruikt; in tegenstelling met de mening van Uittien, p. 64 en p. 26.

9) Zie Payne, p. 76.

#### Literatuur:

Aber, Agnes., 1938. *Herbals, their origin and evolution*. 2nd ed. Cambridge, 1938.  
Campbell, M. F. A. G., 1874. *Annales de*

*la typographie nêerlandaise au XVe siècle*. La Haye, 1874.

Heukels, H., 1907. *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten*. Amsterdam, 1907.

Klebs, A. C., 1917. *Herbals of the fifteenth century*. *Incunabula lists*. Papers of the bibliographical society of America, vol. XI, nos. 3-4, pp. 75-92.

Meyer, E. H. F., 1857. *Geschichte der Botanik*. Bd. IV. Königsberg, 1857.

Nijhoff, W. en Kronenburg, M. E., 1923. *Nederlandsche bibliografie van 1500-1540*. 's Gravenhage, 1923.

Payne, J. F., 1903. On the „Herbarius” and „Hortus sanitatis”. *Transactions of the bibliographical society*, vol. VI, part II, 1903.

Pritzel, G. A., 1872. *Thesaurus litteraturae botanicae*. Lipsiae, 1872.

Pritzel, G. und Jessen, C., 1882. *Die deutschen Volksnamen der Pflanzen*. Hannover, 1882.

Schreiber, W. L., 1924. *Facsimileausgabe des Hortus Sanitatis*, Deutsch. Peter Schoeffer, Mainz, 1885. *Nachwort: Die Kräuterbücher des XV. und XVI. Jahrhunderts*. München, 1924.

Teirlinck, Is., 1890. *Een kruidboek van 1514*. *Botanisch Jaarboek uitgegeven door het Natuurw. Genootschap Dodonaea*, 2e Jaarg., 1890.

Uittien, H., 1946. *De volksnamen van onze planten*. Zutphen, 1946.

#### HET KASTEEL RIMBURG EN OMGEVING.

Ter toelichting bij de excursie op Zaterdag 11 Juni a.s. (zie elders in dit nummer) mogen hier enkele gegevens volgen, die tijdens een voorexcursie in dit gebied werden verzameld.

Door de op Zaterdag 23 April uitgevoerde grenscorrectie werd onder de gemeente Ubach over Worms een strook grond langs de Worm tot Nederlands gebied. Vroeger vormde deze rivier de grens; thans loopt deze zes meter ten Westen van de spoorlijn Aken-Düsseldorp, die enkele honderden meters van de Worm verwijderd blijft. Zo is dus een smalle strook van in hoofdzaak dalgrond ingelijfd. Een blik op de kaart leert dadelijk, dat het om een zeer bescheiden aanwinst gaat.

Voor natuurliefhebbers verdient deze zeker

de aandacht. Het weinig bezochte Wormdal bij Rimburch is toch al een bezoek waard, met zijn hellingbossen van zandig, droog type, met opmerkelijke flora en fauna. Nu is er een mooi oud kasteelpark bij gekomen, benevens beemden met stukken moerassig laagveen, dat in Zuid-Limburg zeldzaam is. Tegen de spoorbaan aan ligt drogere grond met weiden en akkers. Boven de spoorbaan verrijst een droge helling met dicht bos, dat ook bij het bezit van het kasteel Rimburch behoort, maar Duits bleef. Hierin lag een ring van bunkers, waar in de herfst van '44 hevige om is gevochten. Dit bos, dat van Nederlandse zijde gezien het dal naar het Oosten toe zo fraai afsluit, is dan ook op vele plaatsen zwaar gehavend.

Men bereikt het kasteel Rimburch via een houten noodbrug over de Worm. Vlak hierbij ligt op Duits gebied een schilderachtige, eeuwenoude korenmolen met waterrad. Het kasteel bereikt men langs een poortgebouw van recente datum, in stoere, Limburgse kasteeltrant gebouwd. Het slot zelf heeft een oude en belangrijke historie, maar is door tal van bouwmeesters behandeld en niet zelden mishandeld. Het wordt bewoond door baron Siegfried von Brauchitsch, die ons tijdens de voor-excursie met voorkomendheid op zijn bezit heeft rondgeleid. En er herhaaldelijk op moest wijzen, dat de afgelopen oorlog ook hier ernstige schade heeft aangericht.

Dit is ook zichtbaar in het park, waar door granaatvuur gaten in de beplanting werden geslagen en bomen werden gehavend. Toch is wat er staat nog zeer fraai en alleszins een bezoek waard. Er is een grote soortenrijkdom, zowel aan loofhout als aan coniferen. Men ziet oude abelen, platanen en lariksen van geweldige afmeting. Dicht bij de ringgracht staat een flinke moerascypres met goed ontwikkelde ademwortels. Prachtig is ook het kleurenspeel der verschillende lovertinten.

Er is een grote vogelrijkdom; wij hopen dan ook dat ornithologen op de a.s. excursie niet zullen ontbreken. Het park is min of meer verwilderd, en de gracht — wellicht een oude zijarm van de Worm — half dichtgegroeid, biedt prachtige nestgelegenheden. Bodemplanten die de aandacht trokken waren de struisvaren (*Matteuccia Struthiopteris*), uit Duits bos hierheen gebracht, en de kaardebol (*Dipsacus silvester*).

Buiten de gracht beginnen aan de Zuidzijde de beemden, die tegenwoordig droger zijn dan vroeger. Toch liggen er nog interessante stukjes moeras op laagveenbodem. Wij vonden hier o.a. het handekenskruid (*Orchis majalis*) in bloei en iets hoger op de knolsteenbreek. Bij de komende excursie zal de moerasflora rijker in bloei staan. Interessant is ook de „bomtrechterflora”, die zich ontwikkelde in ronde, met water gevulde gaten, overblijfselen van een bomaanval op de spoorlijn in '43. Hier pluizen nu de lisodden en jaagt men wilde eenden op.

Tenslotte bezichtigden we nog overblijfselen van oude kasematten en verbindingsgangen om het slot heen. In een apart gebouwtje vindt men nog stukken van Romeinse grafstenen met duidelijk leesbare inscripties, destijds opgegraven uit de fundering van een brug. Te Rimburch was nl. in de Romeinse tijd een nederzetting in verband met het feit, dat de grote heerbaan Maastricht-Keulen op deze hoogte over de Worm ging.

Heerlen.

Dr. M. BRUNA.

---

OP ZOEK NAAR DE IDEALE BRAAM,  
MET BESSEN DIE LEKKER VAN SMAAK EN  
GROOT VAN STUK ZIJN.

Van de minder algemeen gekweekte fruitsoorten verdient o.a. de braam meer aandacht. De vele botanische soorten en hybriden, die zowel in Europa als in N. Amerika te vinden zijn, lopen, wat eigenschappen betreft, sterk uiteen. Zo varieert de groeiwijze van rechtop tot liggend, de bedoorning van fijn, priemvormig tot sterk, haakvormig. Dat ook smaak en afmeting der vruchten belangrijk kunnen verschillen, weet ieder, die wel eens wilde bramen heeft gezocht.

De meeste grootvruchtige bramen, die als handelsproduct worden gekweekt, zijn afkomstig van selecties uit het wild, d.w.z. van bij toeval in het wild ontstane hybriden. In Engeland verzamelde men op deze wijze een tamelijk uitgebreid sortiment en ook in Amerika zijn van oudsher voor de uiteenlopende gebieden aanbevelenswaardige rassen bekend. Noch in Engeland, noch in Amerika is men echter met de ter beschikking staande rassen tevreden en men zoekt er nu meer stelselmatig, o.a. door het maken van opzettelijke kruisingen, naar verbetering.

In ons land kennen wij als handelsbraam eigenlijk alleen de „Himalaya”, die echter verschillende nadelen heeft. Hij is b.v. niet voldoende winterhard en de sterke bedoorning is hinderlijk bij het plukken. Dit ras, dat zou stammen van een W. Europese soort, *Rubus procerus* P. J. Muell., werd naar Amerika overgebracht en vond daar langs de Westkust der Verenigde Staten zulke gunstige groeivoorwaarden, dat het er op grote schaal verwilderde! Hetzelfde geldt voor de in ons land vrij veel gekweekte „*Rubus laciniatus*” (ook genoemd de „Parsley leaved” of „Oregon Evergreen”). Deze braam, die wel als een mutatie van de W. Europese *Rubus vulgaris* Wh. et Nees. wordt beschouwd, is beter winterhard, maar even doornig, terwijl de opbrengst bij die van de Himalaya achter blijft. Ook voor ons land is de „ideale braam” dus nog niet gevonden. Maar al wint men in het buitenland in de toekomst een verbeterd ras, dan behoeft dit, o.a. met het oog op klimaatsverschillen, nog niet van betekenis te zijn voor Nederlandse omstandigheden en wij doen dan ook het beste om zelf te gaan zoeken. Allereerst zullen wij daarbij de mogelijkheden van onze inheemse bramen beter moeten kennen.

Het Biologische Station te Wijster wil daarom trachten een collectie wilde vormen met gunstige eigenschappen bijeen te brengen. Voorlopig kan daarbij alleen worden gelet op vormen uit de naaste omgeving, dus uit het midden van Drente. Maar ook in Twente, de Achterhoek en in Limburg zullen zeker bramen groeien, die waard zijn om in deze collectie te worden opgenomen. Het is vrij eenvoudig om van een braamstruik jonge planten te verzamelen. In de loop van Augustus ontwikkelen zich bij de liggende vormen n.l. jonge planten aan het uiteinde van de stengels, terwijl van de rechtop groeiende struiken altijd wel worteluitlopers kunnen worden afgestoken.

Dit artikeltje zou ik daarom willen eindigen met een verzoek. Zouden degenen, die in hun omgeving een werkelijk opvallend goede braamstruik kennen (d.w.z. met krachtige groei, niet te sterke bedoorning en met smakelijke vruchten van behoorlijke afmeting) hiervan bij gelegenheid een stukje willen opzenden naar Wijs-ter? Adres: Mej. A. J. ter Pelkwijk, Biologisch Station, Wijster (Dr). Wij krijgen dan een

overzicht van de mogelijkheden en, wie weet, vinden wij nog eens de „ideale braam”!

A. t. P.

#### HEEMSCHUT-PRIJSVRAAG.

De Firma Allert de Lange, uitgeefster van de bekende Heemschutserie heeft, in samenwerking met de Bond Heemschut, een prijsvraag uitgeschreven, waarvan de opgave luidt: „Het schrijven van een verhandeling de culturele schoonheid van Nederland, gefundeerd op de onderwerpen die in de verschillende verschenen Heemschutdelen behandeld zijn”.

De voorwaarden tot deelname zijn:

- 1) De omvang van de verhandeling mag maximaal 3000 woorden zijn.
- 2) De inzendingen moeten vóór 1 Sept. 1949 bij de uitgeefster, Damrak 62, Amsterdam C. binnengekomen zijn.

Dit initiatief van de Firma Allert de Lange, die zich door haar uitgave ook op natuurhistorisch gebied zo verdienstelijk heeft gemaakt, verdient zeker bij onze leden alle belangstelling.

#### BOSBRAND.

In de dagbladen van Dinsdag 24 Mei l.l. kon men weer een kort berichtje lezen over een flinke bosbrand op de Veluwe. Het laconieke zinnetje op het eind: „oorzaak een brandende sigaret”, geeft ons te denken. Méér dan ooit dient men de nog resterende recreatiegebieden van ons land te ontzien. Een ieders aandacht wordt hiervoor gevraagd.

Het is daarom een goede gedachte geweest van de Nederlandse Heide Maatschappij om de brochure „Bosbrand” door M. de Koning, te doen herdrukken en deze gratis ter beschikking te stellen van belangstellenden.

We bevelen dit geschriftje gaarne aan; het kan aangevraagd worden bij de Directie van de Ned. Heide Mij., Afd. Propaganda te Arnhem. Mogen velen onzer leden aan deze oproep gevolg geven en in wijde kring voor deze zaak propaganda maken.

#### TER OVERNAME

aangeboden door de heer H. v. d. Meulen, Eikenlaan 7 te Geleen, wegens emigratie naar Amerika, 10 insectendozen, zijden net met opvouwbare beugel, kleine microscoop, verzamelglasjes.



Stichting  
**HET  
LIMBURGSCHE  
LANDSCHAP**

Natuur en Landschap zijn steeds onafscheidelijk verbonden en beider belangen gaan altijd samen. Door bescherming van het landschap wordt ook de planten- en dierenwereld in bescherming genomen. Steunt daarom de Stichting „Het Limburgsche Landschap” in haar streven en geeft U op als contribuant aan het Secretariaat:

**BRUSSELSCHESTRAAT 36 MAASTRICHT**

HOTEL

**Ons  
Krijtland**

EPEN

**H. J. J. BESSEMS**

TELEFOON K 4455 No. 213

gelegen nabij Onderste en Bovenste Bosch, op het vuursteeneluvium van Eperheide, biedt den toerist te midden van een weelderige natuur een goed verzorgden disch en een prettige bediening.

**Epen**

ZUID-LIMBURG

Prachtig Natuurschoon  
Rijke flora en fauna  
Ideaal wandeloord

**PENSION PEERBOOM**

TELEFOON K.4455 No. 290

EENVOUDIG  
KEURIG  
DEGELIJK



Bezoekers aan  
MAASTRICHT

Neemt Uw intrek in

HOTEL

*Beaumont*

STATIONSTRAAT  
TELEFOON K 4400 3385  
MAASTRICHT. ●

*Mathieu*

*Schwiebert*

Goeman Borgesiusplantsoen

14

MAASTRICHT.

VERHOOGT UW  
LEVENSVREUGDE  
DOOR

*Smaakvolle*

*bekleding en stoffering.*

MAASTRICHT

DE HISTORISCHE STAD, RIJK AAN  
MONUMENTEN. UITGANGSPUNT VOOR  
TOERISTISCHE WANDELINGEN IN  
HET LIMBURGSCH HEUVELLAND EN  
NAAR DE BEFAAMDE GROTTEN VAN  
DEN ST. PIETERSBERG.

VERWACHT U!

INLICHTINGEN:

INFORMATIEBUREAU V.V.V.  
MAASTRICHTSCHE BRUGSTRAAT 7  
TELEFOON K 4400. No. 2814.



OP DEN NOORDPUNT VAN DEN ST. PIETERSBERG  
IN DE ONMIDDELLIJKE NABIHEID VAN  
MAASTRICHT GELEGEN.

RIANTE VERGEZICHTEN OVER DE STAD,  
DE MAAS EN DE JEKERVALLEI.

**EXPL. F. A. RUTTEN**